

CUMHURİYET HALK PARTİSİ KURULTAYLARININ YURT DIŞI YANKILARINA BİR ÖRNEK: CHP’NİN V. OLAĞAN KURULTAYININ SURIYE’DEKİ YANKILARI*

AN EXAMPLE OF THE REPERCUSSIONS OF THE REPUBLICAN PEOPLE’S PARTY CONVENTIONS ABROAD: REVERBERATIONS OF CHP’S FIFTH ORDINARY CONGRESS IN SYRIA

Tahir KODAL**

Geliş Tarihi/Received: 20.03.2020

Kabul Tarihi/Accepted:06.06.2020

KODAL, Tahir, (2020), “Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP’nin V. Olağan Kurultayının Suriye’deki Yankıları”, Belgi Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2613-2625.

Öz

Cumhuriyet Halk Partisi, Mustafa Kemal tarafından 9 Eylül 1923’te “Halk Fırkası” adıyla kurulmuştur. Bu fırka, Cumhuriyeti’n ilanının ardından 10 Kasım 1924’te “Cumhuriyet Halk Fırkası” adını almıştır. Atatürk’ün genel başkan olarak son defa katıldığı CHF’nin 9 Mayıs 1935’teki dördüncü kurultayında fırkanın adının “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. CHP’nin olağan ve olağan üstü parti kurultayları çok önemli olmuştur. Bu kurultaylarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk milleti adına pek çok karara imza atılmıştır. Bu yüzden, CHP’nin parti kurultayları hem iç politika hem de dış politika bakımından dikkatleri üzerine çekmiştir. Türkiye’de olduğu gibi, Türkiye dışında da ilgi ile takip edilen CHP kurultaylarından biri de “CHP’nin Beşinci Olağan Kurultayı”dır. Bu yüzden, bu çalışmada CHP kurultaylarının yurt dışı yankılarına bir örnek olarak CHP’nin Beşinci Olağan Kurultayı’nın Suriye’deki yankıları konu edilmiştir. Bu yapılırken, Türk Dahiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı)’nin Suriye’den elde etmiş olduğu istihbarat raporu temel alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı belgeleri arasında yer alan bu rapor 11 Temmuz 1939 yılında hazırlanmış ve Türk yetkililerin bilgisine sunulmuştur. Bu raporda; CHP’nin beşinci kurultayının müzakerelerinin ve alınan kararların Suriye’de dikkatle izlendiği dile getirilmiştir.

CHP’nin kuruluş süreci Türk İstiklal Savaşı yıllarına kadar gitmiştir. Yani, CHP’nin temelleri Sivas Kongresi’nde atılmıştır. Bu durum, Mustafa Kemal tarafından CHF’nin 15 Ekim 1927’deki ikinci kurultayında dile getirilmiştir. Mustafa Kemal bir taraftan iç ve dış düşmanlarla mücadele ederken, bir taraftan da CHP’nin kurumsallaşmasını gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda CHP, 1939 yılında gerçekleştirilen beşinci olağan kurultayına kadar, dört olağan ve bir olağanüstü olmak üzere, toplam beş kurultay gerçekleştirmiştir. CHP’nin beşinci olağan kurultayı 29 Mayıs 1939’da başlamış ve 3 Haziran 1939’da sona ermiştir. CHP’nin bu kurultayı hem Fransa hem de Fransa’nın yönetimi altındaki Suriye’de dikkatle takip edilmiştir. Bu izlemenin nedeni Atatürk’ün ölümünden sonra CHP’de gerçekleşen ilk geniş katımlı olağan genel kurultay olmasıdır. Ayrıca II. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası ilişkilerde ve Türk dış politikasında yaşanan gelişmeler, özellikle Fransızlarla ve Suriyelilerle yürütülen Hatay’ı Türkiye’ye dâhil etme çalışmaları da etkili olmuştur. Bir anlamda Hatay meselesi bu takip edişte asıl gündemi belirlemiştir. Bu nedenle, Fransızlar CHP’nin beşinci kurultayını dikkatle izlemişlerdir. Fransızlar, Türkiye’nin iç politikası ile Türk dış politikasının bir birine çok sıkı bir şekilde bağlı olduğunu bildikleri için, Türk dış politikasına yön veren iç politikayı iyi bir şekilde öğrenmeye çalışmışlardır. Türkiye bu durumun farkında olduğundan, CHP’nin beşinci kurultayının Suriye’deki yankılarını yakından izlemiştir. Bu bağlamda, Türkiye, CHP’nin Beşinci

*Bu çalışma; Alanya’da, 17-21 Nisan 2019’da “V INES Human and Civilization Congress From Past To Future”da sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

**Prof.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğit. ABD/DENİZLİ tkodal46@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-0383-1195>)

Kurultay'ının Suriye'deki yankılarına ilişkin ciddi istihbarat çalışması yürütmüştür. Türkiye, Suriye'yi ve Fransa'yı yakından takip etmiştir.

Fransa, CHP'yi hem Kemalizm hem de faşizm ilkelerini bünyesinde toplayan bir siyasi parti olarak görmüştür. Bu nedenle, Türkiye'deki yönetimin diktatörlük olduğu Fransa tarafından ileri sürülmüştür. Ayrıca, Türkiye'de devlet komünizminin uygulandığı iddia edilmiştir. Ayrıca, İsmet İnönü'nün dış politikada "Rusçu", iç politikada ise "Şarklı" olduğu ifade edilmiştir. Yine, İsmet İnönü'nün yavaş yavaş CHP'ye karşı oluşan tepkiyi ortadan kaldırmak için, CHP içinde bir "müstakil grup" oluşturma niyetinde olduğu Fransa tarafından dile getirilmiştir. Suriye'deki siyasi partiler CHP'nin beşinci kurultayına ilişkin görüş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu değerlendirmeler Kitleciler Hareketi veya Vatan Kitleleri Partisi tarafından yapılmıştır. Kitleciler, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni örnek aldıkları için, Kemalizmi ittihatçılığın bir değişimi ve dönüşümü olarak görmüşlerdir. Şehbenderciler veya Milli Ahrarcılar ise İsmet İnönü'yü Atatürk'ün birinci "iş ve düşünüş arkadaşı" şeklinde değerlendirmiştir. Suriye Şehbenderciler Hareketi'nin veya Milli Ahrar Fırkası'nın en genç üyesi, hukuk ve edebiyat doktoru olan Münir El-Aclani Bey'dir. Münir El-Aclani CHP'nin ve kurulacak müstakil grubun Suriye için örnek olabileceğini dile getirmiştir. Suriye'deki Ermeniler ve Hoybuncu Kürtler ise CHP içinde oluşturulacak müstakil grubun aldatmacadan ve düzmeden başka bir şey olmadığını düşünmüşlerdir. Kuruluşundan itibaren Türk devlet, siyasi ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Türkiye'nin komşuları olan ülkeler için de etkinliği söz konusudur. Bu nedenle, bu etkinin değişik çalışmalarla ortaya konulmasında yararlar vardır.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet Halk Partisi, CHP, Beşinci Kurultay, Suriye, Yankı.*

Abstract

The Republican People's Party was founded by Mustafa Kemal on 9 September 1923 under the name "People's Party". After the proclamation of the Republic of Turkey, this party was renamed "Republican People's Party" on November 10, 1924. At the fourth congress of the CHF, which Atatürk joined for the last time as chairman, on 9 May 1935, it was decided to change the name of the party to "Republican People's Party". The ordinary and extraordinary party assemblies of the CHP have been very important. In these congresses, many resolutions were signed on behalf of the state of the Republic of Turkey and the Turkish nation. For this reason, the party assemblies of the CHP have attracted attention both in terms of domestic and foreign policy. "The Fifth Ordinary Congress of the CHP" is one of the most interesting meetings of the CHP in Turkey. Therefore, in this study, as an example of the repercussions of the CHP congresses abroad, the repercussions of the CHP's fifth ordinary congress in Syria were discussed. This was based on the intelligence report obtained by the Turkish Internal Medicine Office (Ministry of Interior) from Syria. This report, which is among the documents of the Presidential State Archives Department of the Republic of Turkey, was prepared on 11 July 1939 and presented to the Turkish authorities. In this report, it was stated that the negotiations and decisions of the fifth congress of the CHP were carefully monitored in Syria.

The founding process of the CHP went back to the years of the Turkish War of Independence. That is, the foundations of the CHP were laid at the Sivas Congress. This situation was expressed by Mustafa Kemal at the Second Congress of the CHF on 15 October 1927. On the one hand, Mustafa Kemal fought against the internal and external enemies, on the other hand, he carried out the institutionalization of the CHP. In this context, until the fifth ordinary congress held in 1939, the CHP held a total of five Congresses, four ordinary and one extraordinary. The fifth ordinary congress of the CHP began June May 29, 1939 and ended on June 3, 1939. This congress of the CHP was followed carefully in both France and Syria under the rule of France. The reason for this follow-up is that it was the first broad-participation Ordinary General Assembly that took place in the CHP after Atatürk's death. Also, developments in international relations and Turkish foreign policy prior to World War II, especially the efforts to include Hatay in Turkey carried out with the French and Syrians were influential. In a sense, the Hatay issue has set the main agenda in this follow-up. Therefore, the French watched the fifth congress of the CHP carefully. Since the French know that Turkey's domestic policy and Turkish foreign policy are very closely tied to one another, they have tried to learn the domestic policy that guides Turkish foreign policy well. Since Turkey is aware of this situation, it has closely watched the repercussions of the CHP's fifth congress in Syria. In this context, Turkey has conducted serious intelligence work on the repercussions of the CHP's fifth congress in Syria. Turkey has followed Syria and France closely.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP'nin V. Olağan Kurultayının Suriye'deki Yankıları

France saw the CHP as a political party that embodied both Kemalism and fascism. Therefore, it has been suggested by France that the administration in Turkey is a dictatorship. Also, it has been claimed that state communism is practiced in Turkey. Furthermore, it was stated by France that Ismet İnönü was "Russian" in foreign policy and "Eastern" in domestic policy. In addition, it was stated by France that Ismet İnönü intends to form a "detached group" within the CHP in order to gradually eliminate the reaction against the CHP. The political parties in Syria have made their opinions and assessments on the fifth Congress of the CHP. These assessments were made by the Massists Movement or the Homeland Mass Party. As the masses took the Ottoman Union and Progress Society as an example, they saw Kemalism as a change and transformation of the Union and Progress Society's ideas. The supporters of Şehbender or National Independents Party considered Ismet İnönü to be Atatürk's first "friend of work and thought". The youngest member of the Syrian Shehbendist Movement or National Independents Party is Münir Al-Aclani Bey, a doctor of law and literature. Munir Al-Aclani stated that the CHP and the independent group to be established could be an example for Syria. The Armenians and Kurds in Syria thought that the independent group to be formed within the CHP was nothing more than a scam and a setup. The Republican People's Party, which has had an important place in the Turkish state, political and social life since its foundation, has also been active for the countries that are neighbors of Turkey. Therefore, there are benefits in demonstrating this effect through different studies.

Keywords: *Republican People's Party, CHP, Fifth Congress, Syria, Reverberation.*

A- GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin kuruluş süreci Türk İstiklal Harbi'nde 4-11 Eylül 1919'da toplanıp Türk milleti adına önemli kararlar alınan Sivas Kongresi'nde başlamıştır. CHP'nin temelleri bu kongrede atılmıştır. Bu durum, CHP'nin 15 Ekim 1927'deki 2. Kurultayında Mustafa Kemal tarafından ifade edilmiştir. Bu konuşmada, "...Firkamız, geçen ıstırap seneleri içinde milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği yüksek azim ve iradenin mümessili olarak bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şâmil olmak üzere ilk umûmî kongremiz Sivas'ta akdedilmişti..."¹ denilerek, CHP'nin kuruluşu bir anlamda Sivas Kongresi'ne götürülmüştür. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir taraftan İstiklal Mücadelesi verilirken, diğer taraftan da egemenliğin kaynağının millette olması, milli iradenin kurumsallaşması sağlanmış ve 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Bu ilk mecliste hemen hemen toplumun bütün kesimlerinden temsilciler yer almış, farklı görüşlerden, fikirlerden oluşan bir tablo ortaya çıkmıştır. Birinci meclisin ve meclisi oluşturan milletvekillerinin ortak amacı "*Misâk-ı Milli*"yi gerçekleştirmek olmuştur. Bu nedenle, zaman zaman mecliste fikir ayrılıkları olmasına ve tartışmalara karşın hedef birliği içerisinde etkili ve verimli çalışma yürütülmüştür. Bu sayede Anadolu'daki İstiklal Mücadelesi Mustafa Kemal'in liderliğinde zaferle sonuçlandırılmıştır. Ancak, Milli Mücadele sırasında mecliste yaşanan gelişmeler nedeniyle, Mustafa Kemal'in yapmış olduğu çalışmalar ve liderliği sonrasında TBMM'de kendisine destek veren bir grup veya taraftar ortaya çıkmıştır.

Bu taraftarlar zamanla mecliste "*1. Grup*" olarak adlandırılmıştır. Özellikle bu gruplaşma İstiklal Mücadelesi zaferle sonuçlanacağına inanılmaya başlanmasının ardından hızlanmıştır. Bu da Mustafa Kemal'i harekete geçirmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları bir taraftan Lozan Konferansı ile uğraşırken, bir taraftan da bağımsız bir devletin ortaya çıkmasından sonra önemli bir işlev görecektir siyasal yapılanmayla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal, Halk Fırkasının kuruluşuna yönelik ilk açıklamayı 6 Aralık 1922'de yapmıştır. Yapmış olduğu açıklamada; "*...Milletin her sınıf halkından, hatta İslam dünyasının en uzak köşelerinden bana ebedi olarak iftihar duyacağım şekilde*

1 ATAM, *Atatürk'ün Söylve ve Demeçleri I-III*, Cilt:1, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s. 369-370.

gösterilen teveccüh ve itimada layık olabilmek için en mütevazı bir millet ferdi sıfatiyle hayatımın sonuna kadar vatanın hayrına vakfeylemek emeliyle barıştan sonra halkçılık esası üzerine dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka kurmak niyetindeyim."² diyerek, CHP'nin resmî kuruluş sürecini başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te Halk Fırkası'nın ilk programı olarak kabul gören ve "Dokuz Umde" denilen bir seçim bildirgesi yayımlamıştır. Bu beyannamenin başlangıç kısmında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun, Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini belirterek, seçim sonrası oluşturulması hedeflenen Halk Fırkası meselesini de halkın onayına sunmuş, Dokuz Umdeyi onaylayanların oylarını istemiştir.³

Lozan Barış görüşmelerini kesintiye uğradığı, ara verildiği dönemde TBMM'de yaşanan tartışmalar daha önce var olan gruplaşmaları daha da ortaya çıkarmıştır. Lozan görüşmelerinin yeniden başlaması, barış için ümidin doğması, bağımsız bir devletin ortaya çıkma ihtimalinin olması, imzalanacak antlaşmanın meclisten geçirilmek istenmesi gibi nedenlerle, TBMM'nin yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Milletvekili adayları genellikle Mustafa Kemal tarafından belirlenmiştir. Sonrasında çeşitli illerin halkına ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği yazılarla, belirlenen adayların desteklenmesi istenmiştir.⁴ Bu nedenle, Türkiye'de yeni meclisin milletvekilleri belirlenmiş, bir anlamda "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" mensupları, I. Grup Milletvekilleri, "Dokuz Umde"yi benimseyenler, Mustafa Kemal'e yakın olanlar milletvekili olmuştur. Seçimlerden sonra 11 Ağustos 1923'te TBMM'nin II. Dönemi başlamıştır. Yeni kurulan mecliste 17 Ağustos 1923 tarihinde 133 milletvekilinin iştirak etmesiyle gerçekleşen oturumda Halk Fırkasının oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır. Ağustos ayında düzenlenen toplantılar sonrasında Halk Fırkası'nın Nizamnâmesi hazırlanmış, Lozan Barış Antlaşması'nın mecliste onaylanmasının ardından, hazırlanan nizamname Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclis Grubu tarafından, İzmir'in kurtuluş gününün yıldönümünde yani 9 Eylül 1923'te onaylamıştır. Bir anlamda CHP'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Halk Fırkası 23 Ekim 1923'te Dahiliye Vekâletine müracaat ederek, resmen tasdikini sağlamıştır.⁵

Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkasını tanıtırken, daha önce kurulan ve ülkenin kaderini elinde tutan diğer siyasi partilerden farklı olduğunu belirterek, Halk Fırkası'nın Türk halkına siyâsi terbiyeyi verecek bir okul olacağını ifade etmiştir.⁶ Ayrıca, 16 Eylül 1924'te Trabzon'da yapmış olduğu konuşmada; "Halk Fırkası, memleket ve millet her türlü istinattan mahrum bırakılarak felâkete atıldığı meşum hengâmede bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan, haricî düşmanlarını tart, dahilî düşmanlarını imha eden, halka hürriyet ve hâkimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir. Halk Fırkası hiçbir safsataya iltifat etmiyerek Türk Cumhuriyetini kuran inkılâpçı bir ruhun bütün memleketlerde tecelli ve taazzuvudur. Halk Fırkası Türkiye'yi medeni âleme sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden azimkar bir fırkadır."⁷ diyerek, bir anlamda Halk Fırkası'nın bir inkılap cemiyeti olduğunu ve bu anlayışla çalışacağını dile getirmiştir.

2 ATAM, a.g.e., Cilt:II, s.50.

3 Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Millî Şef Kavramları", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 20-21, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, İzmir 2010, s.234-235.

4 Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yurt Yay., 3.Baskı, İstanbul 1999, s.46.

5 Hikmet Bila, CHP 1919-1999, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s.39-40.

6 ATAM, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Cilt:II, s.102.

7 ATAM, a.g.e., Cilt:II, s.195.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP'nin V. Olağan Kurultayının Suriye'deki Yankıları

Halk Fırkası'nın kurulması ile Mustafa Kemal, özellikle Lozan sonrasında başlayan "iktidar mücadelesi"nde büyük bir başarı elde etmiştir. Ayrıca, mecliste disiplinli bir kadroya hâkim olarak Türk milletini ve yeni Türk devletini "çağdaş uygarlık düzeyine" ulaştırmak amacı doğrultusunda güç kazanmıştır. Bu sayede Mustafa Kemal, sahip olduğu "topyekün modernleşme" anlayışı kapsamında, devletin ve toplumun siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanlarında köklü değişiklikler yapma imkanı elde etmiştir. Cumhuriyet ilânından hemen sonra 10 Kasım 1924 tarihinde alınan bir kararla adını Halk Fırkası'nın adı "*Cumhuriyet Halk Fırkası*" olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası, inkılâbın ilerleyişi ve işleyişiyle beraber kendi mevcut yapısında ve programında birçok farklılıklar geçirmiştir. Prensiplerini sürekli olarak gelişen duruma ve ihtiyaçlara göre yenilemiştir.⁸ Bu yenilemede CHP'nin olağan ve olağanüstü kongreleri büyük öneme sahip olmuştur. Bu nedenle, CHP'nin V. Olağan Kurultayına kadarki kurultaylarından ve alınan kararlardan kısaca söz etmek yararlı olacaktır.

CHP'nin resmen kurulmasından itibaren 29 Mayıs 1939'deki V. Olağan Kurultay'ına kadar geçen sürede, üç olağan, 1 olağanüstü olmak üzere, toplamda 4 kurultay gerçekleştirilmiştir. Bu zaman zarfında yapılan ilk kurultay, ilki 4 Eylül 1919 kabul edildiği için, CHP'nin ikinci kurultayı olarak bilinen 1927 kurultayıdır. Bu kurultay 15-23 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 1923-1927 süreci, Cumhuriyet'in ilanı, Hilafetin kaldırılması gibi önemli siyasal devrimlerin yanı sıra pek çok sosyal, hukuksal devrimin de uygulandığı bir dönemdir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu ikinci kurultayına damgasını vuran olay hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın bir anlamda "yakın geçmişle ve özellikle muhaliflerle hesaplaşma" olarak da nitelendirilebilecek bir "siyasî metin" olan Nutuk'u okuması olmuştur.⁹ Ayrıca, kurultayda "*Cumhuriyetçilik*", "*Halkçılık*", "*Milliyetçilik*", "*Laiklik*" CHP'nin dört temel ilkesi olarak benimsenmiştir. Bu kurultayda, partinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal, partinin değişmez genel başkanı olarak belirlenmiştir.¹⁰

CHP'nin III. Olağan Kurultayı 10 Mayıs 1931'de toplanmıştır. Bu kurultayda ilk kez tüzükten ayrı olarak bir de program hazırlanmıştır. "*Cumhuriyetçilik*", "*Halkçılık*", "*Milliyetçilik*", "*Laiklik*" ilkelerinin yanı sıra "*Devletçilik*" ve "*Devrimcilik*" ilkeleri de parti tüzüğü ve programına girmiştir. Böylece partinin simgesi haline gelen "*Altı OK*" ile ilgili altı ilke belirlenmiştir. Ayrıca, 1929-30 Dünya Ekonomik Bunalımı ile dünya genelinde liberal ekonomi politikalarının yerini devletin ekonomiye müdahalesini savunan Keynesyen politikalara bırakmış, CHP kadrolarının 1923'ten beri savundukları "*iktisadi liberalizm*" görüşünün yerini "*devletçilik*" politikasının almasına neden olmuştur. Bu nedenle, kurultayda ekonomide "ılımlı devletçilik" anlayışı benimsenmiştir.¹¹ CHP'nin IV. Olağan Kurultayı 9 Mayıs 1935 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kurultayda; partinin adı "*Cumhuriyet Halk Fırkası*"ndan "*Cumhuriyet Halk Partisi*"ne dönüştürülmüştür.¹² Kurultay ayrıca, parti genel başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün katıldığı son kurultay olmuştur. Parti tüzüğüne konulan maddelerle parti ile devletin kaynaştırılması yoluna gidilmiştir. 1939 yılındaki CHP'nin V. Olağan Kurultayında önce yapılan I. Olağanüstü Kurultay ise 26 Aralık 1938'te toplanmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine toplanan olağanüstü kurultayda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, "*değişmez genel başkanlığa*" seçilmiştir. Bundan başka, kurultayda Atatürk "*Ebedi Şef*" ilan edilirken, İnönü'ye de "*Milli Şef*" unvanı

8 Cemalettin Taşkıran, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:14, Ankara 1995, s.257.

9 Cavit Orhan Tütengil, "Söylevin Öğretisi", *Türk Dili (Okunusunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı)*, Sayı:314, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1977, s.367-368.

10 CHF, *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi 1927*, TBMM Matbaası, Ankara 1927, s.5.

11 CHF, *CHF Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara 1931, s.31.

12 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1998, s.75.

verilmiştir.¹³ Ayrıca, bu kurultay ve hazırlanan nizamnâme ile parti genel başkanlığının hangi hallerde değiştirilebileceğine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Böylece, CHP açısından önemli bir eksiklik ortadan kaldırılmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan CHP'nin ilk olağan kurultayı hem Türkiye'de, hem de Türkiye dışında ilgiyle ve önemle takip edilmiştir. Atatürk'ten sonra kongrede genel başkan seçilecek kişi, vereceği mesajlar, takip edeceği iç ve dış politika anlayışı v.b. gibi konular merak konusu olmuştur. Hatta, yurt dışında bazı ülkeler bu kurultayı yakın takibe almışlardır. Özellikle Fransa ve buna bağlı olarak Suriye, CHP'nin V. Olağan Genel Kurultayı'na özel bir önem vermiştir. Bu yüzden, CHP'nin V. Olağan Genel Kurultayı adı geçen ülkelerde gündem konusu olmuş, kurultayın bu ülkelere bir takım yankıları olmuştur. Ancak, bu yankılara, özellikle de Suriye'deki yankılarına ilişkin, belgelere dayalı olarak, her hangi bir bilimsel çalışma yapılmamış, değerlendirmelerde bulunulmamıştır. Bu konuda, bir anlamda Türkiye-Suriye hatta Fransa ilişkilerinde bu bağlamda her hangi bir bilimsel çalışmanın yapılmamış olması önemli eksiklik, problem olarak görülmüştür.

B- CHP BEŞİNCİ OLAĞAN GENEL KURULTAYININ YAPILMASI VE SURİYE'DEKİ YANKILARI

Cumhuriyet Halk Partisi'nin V. Olağan Genel Kurultayı 29 Mayıs 1939 tarihinde Ankara'da toplanmıştır. Kurultay 3 Haziran 1939 tarihine kadar devam etmiştir. O günün şartlarında geniş bir katılım sağlanmış, kurultaya 417 mebus (milletvekili) ve 211 delege katılmıştır. Bu kurultayda, CHP tüzüğünde çeşitli değişikliklere gidilmiştir. Kabul edilen yeni tüzükte "*değişmez genel başkanlık*" ile ilgili olarak herhangi bir yeni düzenleme yapılmamış, "*Genel Başkan Vekili*" ile "*Parti Genel Sekreteri*"nin durumları düzenlenmiştir.¹⁴ Ancak, "*parti genel başkan vekilinin değişmez genel başkan tarafından atanması*" hükme bağlanmıştır. Böylece başbakanın aynı zamanda parti genel başkanı olması uygulamasına son verilmiştir.

Yeni tüzük ile parti müfettişlikleri ve kurultayın seçeceği 21 milletvekilinden oluşan, parti içinde denetim yetkisine sahip "*Müstakil Grup*" adıyla bir grup oluşturulmuştur. Ayrıca, 1936'da başlatılan parti devlet işbirliği uygulamasından da vazgeçilmiştir. İçişleri Bakanının parti genel sekreteri, valilerin il başkanı olması uygulaması da bu kurultay ile terkedilmiştir. Parti üyeliği yaş sınırı ise 18'den 22'ye çıkarılmış, devlet memurlarını partiyeye üyeliği yasaklanmıştır.

Görüldüğü gibi, bu kurultayda hem CHP, hem de Türk siyaseti açısından önemli kararlar alınmıştır. Bu ve burada ifade edilmeyen kararların alındığı kurultay hem Türkiye'de, hem Türkiye dışında önemle takip edilmiştir. Bu önemle takip edişte Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de hayatını kaybetmiş olması ve ölümden sonra gerçekleşen ilk geniş katılımlı olağan genel kurultay olması etkili olmuştur. Ayrıca, II. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası ilişkilerde ve Türk dış politikasında yaşanan gelişmeler, özellikle Fransızlarla ve Suriyelilerle yürütülen Hatay'ı anavatana dahil etme mücadelesi de kurultayın önemle takibini sağlamıştır.

Bir anlamda burada alınacak kararlar ve Türk siyasetindeki etkileri yakından takip edilmiştir. Daha önce, Atatürk'ün ölümünden sonra, Türkiye üzerine yapılan iktidar mücadelesi, değişim, güçlü iktidar tartışmaları, bu dönemde yeniden gündeme gelmiş, özellikle İsmet İnönü'nün hem CHP'deki, hem de "*Devlet*" teki gücünde ve nüfuzunda bir

¹³ CHP, *CHP Tüzüğü 1938*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1938, s.3.

¹⁴ CHP, *C.H.P. Nizamnamesi*, Ulus Matbaası, Ankara 1939, s.8.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP'nin V. Olağan Kurultayının Suriye'deki Yankıları

değişiklik olup olmayacağı yakından takip edilmiştir. Hatta bu kurultayda büyük parti içi tartışmaların yaşanması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bazı olumsuzlukların ortaya çıkması, Türkiye'nin içeriye kapanması, Fransa gibi, bazı ülkeler tarafından istenilen ve kabul edilebilir bir gelişme olarak görüşmüştür.

Fransa'yı ve onların mandası durumunda olan Suriye'yi CHP'nin beşinci kurultayı ile yakından ilgilenmeye iten gelişme Hatay meselesi olmuştur. İskenderun Sancağı (Hatay), Suriye ile birlikte, I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın nüfuz bölgesine dahil edilmiştir. İskenderun Sancağı (Hatay), Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile bu sınırların dışında kalmıştır. Ankara Antlaşması ile İskenderun Sancağı'na özel bir statü verilmiş, buradaki Türklerin hakları korunmuş, Fransız mandası altında bulunan Suriye topraklarında bırakılmıştır.¹⁵ 1921 Ankara Antlaşması'nın Sancak'a ilişkin hükümleri Lozan Barış Antlaşması'nın 3.maddesi ile de teyit edilmiştir. 1922 yılında kurulmuş olan Suriye üzerindeki Fransız mandası, Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından 23 Eylül 1923'te onaylanmıştır. Bu nedenle, Hatay Fransa'nın Suriye mandası altında kalmış, özel statüsü devam etmiştir. Suriye üzerinden manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936 tarihinde bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma, Sancak'ın yani İskenderun Sancağı'nın statüsü meselesini tekrar ortaya çıkarmıştır.¹⁶

Hatay, 1936 yılından itibaren Türk dış politikasının birinci derecede önemli meselesi haline gelmiştir. 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine Türkiye Cumhuriyeti, Hatay'ın bağımsızlığı için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Türkiye'nin yoğun çabaları üzerine Hatay 1937'de anayasası ile birlikte "ayrı bir varlık" olarak kabul edilmiş, 1938'de de "Hatay Devleti" kurulmuştur.¹⁷ Hatay bu haliyle yaklaşık bir yıl bağımsız bir devlet olarak kalmıştır. İkinci Dünya Harbi yaklaşırken Almanya ve İtalya'nın yayılcı politikaları karşısında Türkiye'nin jeopolitik önemini kavrayan Fransa, Hatay'ı Türkiye'ye vermeye razı olmuştur. Bu kapsamda 23 Haziran 1939 günü Türkiye ile Fransa arasında imzalanan "Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikle çözümüne ilişkin Antlaşma" ile Hatay, Türkiye sınırlarına katılmıştır.¹⁸ Fransa ile Hatay sorununun çözümü üzerine aynı gün Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu imzalanmış ve Türkiye, İkinci Dünya Harbi öncesi politikasını anti-revizyonist devletlerle işbirliği içinde olacağı yönünde belirlemiştir. Sonuç itibarı ile dönemin şartlarını çok iyi değerlendiren Türkiye, ulu önder Atatürk'ün ifadesi ile ulusal davası olan Hatay meselesini uluslararası hukuk ve diplomasi yolu ile çözüme ulaştırmayı başarmıştır.

Bu süreçte Türkiye uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanmış, II. Dünya Savaşı öncesinde Hitlerin yaratmış olduğu tehlike ve tehdit nedeniyle de süreci lehine çevirmeyi başarmış, 2 Eylül 1938'de bağımsız Hatay Devleti'nin kurulması sağlanmıştır. Hatay devleti bir yıl kadar bağımsız kalmış, bu süre içinde Türkiye ile bu devlet arasında çok sıkı işbirliği yapılmış ve esasen Türk olan Hatay Devleti yöneticileri Hatay'ın Türkiye'ye

15 Tahir Kodal, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938), (Edt. Süleyman İnan ve diğ.), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara 2011, s. 213-214.

16 Aptülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.302-306.

17 Yusuf Sarınoy, *Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)*, (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), Türk Dış Politikası, ATAM Yayınları, Ankara 2000, s. 355-417.

18 Fiğen Atabey, Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, Temmuz 2015, s.192-209.

katılmak arzusunu birçok vesilelerle belirtmişlerdir. Nihayet, 23 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi'nde oybirliği ile Anavatan'a katılmaya karar verilmiştir.¹⁹

Tayfur Sökmen gibi, Hatay Devleti yöneticilerinin Türkiye'ye dahil olmak için gayret gösterdikleri bu süreçte Ankara'da CHP'nin beşinci kurultayı toplanmıştır. Bu nedenle, bu kurultay hem Fransa'da, hem de Suriye'de ilgiyle izlenmiştir. Türkiye bu durum farkında olduğu için, CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'deki yankılarını yakından takip etmiştir. Bu bağlamda Suriye'de henüz Büyükelçiliği bulunmayan Türkiye, CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'deki yankılarına ilişkin istihbarat çalışması yürütebilmiştir. Suriye'de yürütülen çalışma sonrasında Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı Emniyet Umum (Genel) Müdürlüğü bu bilgileri 11 Temmuz 1939'da rapor haline getirmiştir. *"Beşinci Kurultayın Suriye Mahâfilindeki Akisleri"* adıyla hazırlanan rapor, İçişleri Bakanı Fayık (Faik) Öztrak (03.04.1939-06.05.1942.) tarafından 11 Temmuz 1939'da Başvekâlete (Başbakanlığa), Riyaseti Cumhur Umum Katipliğine (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine), CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir. Gönderilen bu rapor Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde Fon:490.01, Kutu:607, Gömlek:102, Sıra:17 (490.01.607.102.17) tasnif numarası ile yer almaktadır.

CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'deki yankılarına ilişkin hazırlanan rapor iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Raporun birinci bölümünde; *"Halk Partisi Beşinci Kurultayının müzakerelerini Fransızların dikkatle takip"* etmelerinden söz edilmiş, Fransa'nın veya Fransızların bu kongreye ilişkin görüş ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak; Fransızların Türkiye'nin iç politikası ile Türk dış politikasının bir birine çok sıkı bir şekilde bağlı olduğunu bildikleri hatırlatılarak, bunun için Türk dış politikasına yön veren iç siyasetini esaslı bir şekilde öğrenmeye çalıştıkları dile getirilmiştir. Suriye'deki Fransız teşekküllerinin en önemli görevinin Türkiye'ye ilişkin haberler toplamak ve bu haberleri *"tevsik etmek"* yani belgelendirmek olduğu belirtilmiştir.²⁰

Bu genel değerlendirmenin ardından, Fransızların CHP'nin beşinci kurultayı hakkındaki düşünceleri ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Fransızların CHP'yi nasıl bir parti olarak gördükleri ifade edilmiş, Fransızların CHP'yi *"...hem Kemalizm ve hem faşizm umdelerini nefsinde (kendisinde) cem etmiş (toplamış) bir teşekkül..."*²¹ olarak gördüğü dile getirilmiştir. Türkiye'nin yönetim biçiminin Fransızlar tarafından ne şekilde görüldüğüne ilişkin de *"Türkiye'nin idare vasfı diktatörlüktür: İnhisarçı, ihtikârcı ve komünist bir diktatörlük... Millet komünizmi değil devlet komünizmi takip etmektedir. Bu cihetten faşizme de yaklaşmaktadır."*²² ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca, Fransızların Atatürk'ün takip ettiği politikaya ilişkin görüşleri de dile getirilmiştir. Atatürk'ün komünizmin etkisinden kurtulmaya çalıştığı, demokrat kitlelere yaklaşmaya yöneldiği vurgulanmıştır. Fakat, Fransızlara göre; Atatürk'ün diktatörlük zevkinin ve meylinin daha kuvvetli olması nedeniyle, bu iki cereyan yani demokratlık ve diktatörlük önünde tereddütlü bir şekilde yürüdüğü ifade edilmiştir²³

Fransızların Atatürk'te *"bir Napolyon istibdadını"* sezdiği dile getirilmiştir. Hatta Fransızların Atatürk'ün ölmeyip yaşaması durumunda Türkiye'nin *"mutlakiyete doğru"* gitmesi ihtimalinin yüksek olduğu fikrine sahip oldukları beyan edilmiştir. Milli Şef İsmet

19 Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919-1938)*, ATAM Yayınları, Ankara 1997, s.138-139.

20 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CDABCA), 490.01.607.102.17-2.

21 CDABCA, 490.01.607.102.17-2.

22 CDABCA, 490.01.607.102.17-2.

23 CDABCA, 490.01.607.102.17-2.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP'nin V. Olağan Kurultayının Suriye'deki Yankıları

İnönü'ye ise şimdilerde Fransızların çok güven duydukları, özellikle Milli Şefin ilk günlerde bir İslamcı-Şarkçı ve dindar bir siyaset takip edeceğine dair oluşturdukları düşüncelerini tamamen değiştirdikleri ifade edilmiştir. O ilk günlerde duydukları korkudan kendilerini sıyırdıkları ve modern Türkiye'nin iyi bir siyaset takip eyleyeceğine inanmaya başladıkları dile getirilmiştir.²⁴ Bu dile getirilişte ve bu ifadelere yer verişte İsmet İnönü'nün iktidarda olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, raporu düzenleyenlerin İsmet İnönü ve takip ettiği politikaları olumlama gayreti içinde oldukları ifade edilebilir. Bu bağlamda siyasi açıdan bir önceki kişi ve kurumların farklı değerlendirilmesi, kötülenmesi dikkate alındığında, bunun anlaşılabilir bir durum oluşturduğu dile getirilebilir.

Raporda Fransızların İsmet İnönü'ye ilişkin görüşlerine de yer verilmiştir. İsmet İnönü'nün dış politikada "*Ruşçu*", iç politikada ise "*Şarklı (Doğulu)*" olduğu ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanlığına geçtikten sonra "*Şark (Doğu) siyaseti*"nin Moskova'dan alınacak direktiflerle takip edilirse sonucunun kötü olacağını düşünerek, Londra-Paris bloğunu kendi "*Şark (Doğu)*" siyasetine daha uygun gördüğü ifade edilmiştir.²⁵

Fransızların CHP'nin beşinci kurultayında alınan kararlara ilişkin görüşlere de raporda yer verilmiştir. İsmet İnönü'nün Cumhuriyet dönemindeki inkılapların (devrimlerin) bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaması için, Türkiye'nin medeni ve modern dış politikasının bir takım aşırıçılık içeren iç siyasetle lekelenmemesi için Atatürk'ün sıkıcı, belki de tepki verici korumacılığını bozmak istediği ileri sürülmüştür. Bundan dolayı, TBMM'de "*yeni bir müstakil fırka*" vücuda getirerek, içeride nefes alma imkanı elde ettiği, dışarıya ise güven duygusunu yerleştirdiği, güven algısı oluşturduğu ifade edilmiştir.²⁶

CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'deki yankılarına ilişkin hazırlanılan raporun ikinci bölümünde Suriye'deki siyasi partilerin beşinci kurultaya ilişkin "*intibaaları*" veya izlenimleri ortaya konulmuştur. Raporun bu kısmında ilk olarak "*Kitleciler*"den veya "*Vatan Kitleleri Partisi*"^{27*}nden söz edilmiş, bu harekete mensup siyasilerin CHP'nin beşinci kurultayı hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Kitlecilerin, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni örnek aldığı, bunu da tam olarak örnek alamadığı, Kemalizmi İttihatçılığın bir "*istihalesi (değişimi-dönüşümü)*" olarak gördükleri, zannettikleri, bu nedenle de CHP'nin bütün hüküm ve kararlarını kendi bakış açılarına göre yorumladıkları ifade edilmiştir. Bu yüzden, CHP'nin beşinci kurultayının kararlarını "*bir hile suretinde telakki eyledikleri (saydıkları)*" dile getirilmiştir²⁸

24 CDABCA, 490.01.607.102.17-2.

25 CDABCA, 490.01.607.102.17-2.

26 CDABCA, 490.01.607.102.17-2.

* Fransız manda idaresinde oluşumuna izin verilen ilk siyasi partidir. 1927 yılında Şam'daki birçok milliyetçi grubun ortak çabalarıyla Vatan Kitleleri ya da Arapça adıyla el-Kitle el Vataniyye Partisi adıyla kurulmuştur. Bir anlamda milliyetçi ittifak partisi kurucuları arasında, Şam'dan İhsan el Şerif; Halep'ten İbrahim Hannanu ve Abdurrahman el-Kayyali; Hama'dan Necib el-Barazi ve Abdulkadir el-Kaylani; Humus'tan Mazhar Raslan ve Haşim el-Atasi yer almıştır. Vatan Kitleleri'nin liderliğini İbrahim Hannanu ve Haşim el-Atasi yapmıştır. Vatan Kitleleri, kurulduğu yıl yapılan kurucu meclis seçimlerini kazanarak iktidara gelmiştir. Vatan Kitleleri'nin İstiklal Partisi ile işbirliğine gitmesi sonrasında Fransa, Ulusal Cephe'nin (Vatan + İstiklâl) Suriye'de iktidara gelmesine taktik olarak izin vermiştir. Nitekim Vatan Kitleleri'nin lideri Attasî'nin 3 yıllık (1936-1939) ilk Başkanlık dönemi milliyetçilik ve Büyük/Birleşik Suriye temelinde Hatay Meselesi'nde en şahin politikalar geliştirildiği dönem olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Ali Demirel, "Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)", *BELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Hatay 2019, Sayfa: 69-89.; Abdulhalik Bakır-Süleyman Pekin, "Kuzey Suriye'deki Türkmen Yerleşimlerinin Çağdaş Tarihi ve Stratejik Altyapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 123 Sayı: 242, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara 2019, 89-130.

28 CDABCA, 490.01.607.102.17-3.

Kitlecilerin yayın organı olan El-Kabes, Eşşebab gibi gazetelerin Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet döneminde, Cumhuriyetin kurulması ve sonrasındaki süreçte siyasi parti çalışmalarını, CHP'nin içinde bulunduğu durumu tartıştığı, bu konuda çeşitli yazılar kaleme alındığı ifade edilmiştir. CHP'nin beşinci kurultayında oluşturulan "Müstakil Grubun", onların ifadesiyle "Müstakil Fırkanın" "göz boyamak maksadıyla" yapıldığı, Türkiye'deki İsmet İnönü liderliğindeki rejimin veya yönetimin muhalefete nefes aldirmayacağı, "tek baş, tek ses ve tek el"²⁹ siyasetinin kökleşmiş olduğu yönünde çeşitli yazıların yazıldığı dile getirilmiştir.

CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'de yankılarının anlatıldığı raporun ikinci bölümünün ikinci kısmında Şehbenderciler Hareketi^{30*} veya Milli Ahrar Fırkası üzerinde durulmuştur. Bunların ve bu partinin İsmet İnönü'ye, CHP'ye ve Türkiye'ye ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Şehbenderciler veya Milli Ahrarcıların İsmet İnönü'yü Atatürk'ün "birinci iş ve düşünüş arkadaşı" olarak gördükleri ifade edilmiştir. Raporun bu kısmında İsmet İnönü'den söz edilirken, İnönü ve Atatürk arasında bir anlamda kıyaslama yapılmıştır. Atatürk'ün iktidarı ele geçirdikten bir süre sonra "yolundan saptığı", bir "saray siyaseti takip ettiği", "bir saray yarası yarattığı" ileri sürülmüştür. Ancak, bu süreçte İnönü'nün "bütün bakir ve temiz ilk akidelerini muhafaza" ettiği, bu gün de o temiz akidelerini "tahakkuk ettirmekte (gerçekleştirmekte)"³¹ olduğu beyan edilmiştir.

Raporun sonlarına yaklaşıırken Şehbenderciler Hareketi'nin veya Milli Ahrar Fırkası'nın en genç üyesi, hukuk ve edebiyat doktoru olan Münir El-Aclani Bey^{32*}'in CHP ve Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerine, görüşlerine yer verilmiş, alıntılar yapılmıştır. Bu bağlamda Münir El-Aclani'nin, "Halk partileri için Türkiye Partisi (CHP) bir numune olmağa layıktır. Tek fırkaları meclislerin ilâmâşallah olacağını zannedenler için de Türkiye'de verilen son kararlar ders olmalıdır. Tek fırka ancak bir harp halinde tek komuta gibi lazımdır. Fakat sulh halinde değil... Hele Fırkaların bir hükümet teşkilatı gibi hükümet içinde birer varlık sahibi olması fırkalardan beklenen emniyet sübabını külliyyen imha eder. Türkiye bu sistemi bozarak Fırkaya (Partiye) istiklal vermekle kendi emniyetini tehlikeden kurtarmak istemiştir. Bize numune olmalıdır."³³ şeklindeki değerlendirmesine doğrudan yer yer verilmiştir. Buradan hareketle, Şehbenderciler Hareketi için CHP'nin beşinci kurultayının, özellikle de "Müstakil Grup" kurulmasının kendileri için örnek oluşturabilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

29 CDABCA, 490.01.607.102.17-3.

* Suriye'de Dr. Abdurrahman Şehbender'in başını çekmiş olduğu harekettir. Dr. Abdurrahman Şehbender, I. Dünya Savaşı öncesinde Suriye'deki Arap milliyetçiliğini benimsemiş gençler arasında yer almış, bu bağlamdaki ilk Arap Cemiyetlerinin önderlerinden biri olmuştur. Suriye'deki Fransız Yüksek Komiserliğinin ülkede siyasi parti ve cemiyetlerin kurulmasına izin vermesinin ardından kurulan Suriye Milli Demokratik Partisi'nin kurucuları arasında bulunmuştur. Bu parti içerisinde Fransa karşıtı, ancak İngiltere ve Haşimiler yanlısı olarak bilinen radikal grupta yer almıştır. Fransızlara karşı verilen Cebel-i Arap veya Guta Devriminin kahramanıdır. Fransızlara boyun eğen liderlere karşı durmuştur. Esad ailesinin gadrine uğramıştır. İyi bir hatip olan Suriye muhalefet lideri Dr. Abdurrahman Şehbender Fransız mandacılığına karşı, özgür ve bağımsız bir Suriye için gençleri ve halkı bilinçlendirmiştir. Suriye'nin toprak kayıpları üzerine Dr. Abdurrahman Şehbender Fransızlara ve hükümete karşı çalışmalarını artırmıştır. Kısa bir süre sonra da bir suikast ile 1940 yılında ortadan kaldırılacaktır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. "Lübnan Mektupları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1939, s.7.

31 CDABCA, 490.01.607.102.17-3.

* Dr. Münir El-Aclani, Fransa'nın Suriye'yi 17 Nisan 1946'de terk etmesinden ve bağımsız Suriye'nin ortaya çıkmasından sonra Şehbender Hareketi'nden veya Milli Ahrar Fırkası'ndan ayrılarak Anayasa Partisi'ni kuracaktır.

33 CDABCA, 490.01.607.102.17-4.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP'nin V. Olağan Kurultayının Suriye'deki Yankıları

CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'de yankılarının anlatıldığı raporun ikinci bölümünün üçüncü kısmında ise Türkiye'den Suriye'ye kaçan muhaliflerin, Suriye'deki ve Osmanlı döneminde Suriye'ye göç ettirilen Ermenilerin, Hoybuncu^{34*} Kürtlerin kurultay kararları hakkındaki görüş ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.³⁵ Bir anlamda Türkiye ve Türkiye'deki yönetim karşıtı grupların CHP'nin beşinci kurultayında alınan kararların, özellikle de demokratikleşmeyi getirecek, muhalefeti güçlendirecek “*Müstakil Grup*”un bir “*hileden*”, aldatmadan ve düzmeden ibaret olduğunu düşündükleri dile getirilmiştir.

C- SONUÇ

29 Mayıs 1939'da Ankara'da toplanan ve 3 Haziran 1939'a kadar devam eden ve önemli kararların alındığı CHP'nin V. Kurultay'ının hem Türkiye'de, hem Türkiye dışında dikkatle takip edildiği görülmüştür. Bu takip edişte; Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'de gerçekleşen ilk geniş katılımlı olağan genel kurultay olmasının etkili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası ilişkilerde ve Türk dış politikasında yaşanan gelişmelerin, özellikle Fransızlarla ve Suriyelilerle yürütülen Hatay'ı anavatana dahil etme mücadelesinin de kurultayın önemle takibini sağladığı, bir anlamda burada alınacak kararların ve Türk siyasetindeki etkilerinin takip ediliste etkili olduğu fark edilmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra, dış dünyada Türkiye üzerine yapılan iktidar mücadelesi yorumlarının, tartışmalarının yeniden gündeme geldiği, özellikle İsmet İnönü'nün hem CHP'deki hem de “*Devlet*”teki gücünde veya nüfuzunda bir değişiklik olup olmayacağına yakından takip edildiği görülmüştür. Hatta bu kurultayda büyük parti içi tartışmaların yaşanmasının ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bazı olumsuzlukların ortaya çıkmasının, Türkiye'nin içeriye kapanmasının, politika yapıcı bazı ülkeler tarafından istenilen bir durum olduğu anlaşılmıştır.

Bu bağlamda, CHP'nin V. Kurultay'ı ile en fazla ilgilenen iki ülkenin Fransa ve Fransa'nın mandası durumundaki Suriye olduğu anlaşılmıştır. Bu iki ülkeyi yakından ilgilendiren konunun gelişiminin ise Hatay meselesi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yüzden, adı geçen kurultayın hem Fransa'da hem de Suriye'de ilgiyle izlendiği tespit edilmiştir. Türkiye bu durumun farkında olduğu için, CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'deki yankılarını yakından takip ettiği, bu bağlamda Suriye'de henüz Büyükelçiliği bulunmamasına karşın, CHP'nin beşinci kurultayının Suriye'deki yankılarına ilişkin ciddi istihbarat çalışması yürüttüğü, Suriye'yi ve Fransa'yı mercek altına aldığı görülmüştür. Yapılan istihbarat çalışmasında; Suriye'yi kendi mandası altında tutan Fransa tarafından CHP'nin V. Kurultay'ının dikkatle takip edildiği, hem CHP'ye hem de Türkiye'ye ilişkin önemli değerlendirmelerin yapıldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, Suriye'nin içinde bulunduğu siyasi yapıya ilişkin bilgiler ortaya konularak, Suriye'deki siyasî partilerin, Türkiye karşıtlarının durumuna, Türkiye'ye ve CHP'ye bakışına ilişkin bilgilere ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Buradan hareketle,

* Hoybun Cemiyeti, ayrılıkçı Kürt hareketi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu cemiyet Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla 5 Ekim 1927'de kurulmuştur. Hoybun Cemiyeti bu amacına ulaşabilmek için, kendisinden önce kurulmuş diğer ayrılıkçı Kürt cemiyetlerinden farklı olarak, Ermenilerle işbirliği içerisine girmiştir. Bu işbirliğinin ortaya çıkmasında bölgede mandater devlet olarak bulunan İngiltere ve Fransa'nın büyük katkısı olmuştur. Bu devletler Hoybun Cemiyetini Cemiyet'i ni kontrolleri altına alarak Türkiye'ye karşı kullanmak istemişlerdir. Özellikle Fransa, kuruluşuna büyük katkı sağladığı Hoybun Cemiyet'i nin mandater devlet olarak bulunduğu Suriye ve Lübnan'da teşkilatlanarak faaliyetlerini sürdürmesine izin vermiştir. Fransa, Hoybun'a verdiği bu destek sayesinde bölgede Türkiye ile yaşadığı Hatay sorununu kendi lehine çözmek istemiştir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Yusuf Sarınoy, “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri”, *ATAM Dergisi*, 14(40), Ankara 1998, s.207-244; Zafer Çakmak, “Hoybun Cemiyeti (Kuruluşu ve Teşkilatlanması)”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: V, Sayı:2, Elazığ, 2008, s.27-61.

35 CDABCA, 490.01.607.102.17-4.

CHP'nin V. Kurultayı'nın Türkiye tarafından Suriye'nin ve Fransa'nın daha iyi anlaşılmasına, tahlil edilmesine ve buna göre politika geliştirmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Bu tanıma, bilgilenme ve buna bağlı olarak takip edilen dış politika sonrasında, II. Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan uluslararası ortamdan yararlanılarak Hatay'ın Anavatan'a yani Türkiye'ye dahil edilmesine yardımcı olduğu ifade edilebilir.

Kuruluşundan itibaren Türk devlet, siyasi ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Türkiye'nin komşuları olan ülkeler için de etkinliği olan, etkisini gösteren bir siyasi parti olduğu anlaşılmıştır. CHP'nin V. Kurultayı'nın Suriye'de, dolaylı olarak Fransa'da yaratmış olduğu etkisi ve yankısı istihbarat raporu dikkate alınarak ortaya konulmuştur. Ancak, bu yeterli değildir. Bu tür raporları ve başka kaynakları dikkate alarak CHP'nin bu ve başka olağan-olağanüstü kurultaylarının çeşitli alanlardaki uzmanlar tarafından incelenmesi, ortaya konulması bu alana katkı sağlayacaktır. Türkiye; Orta Doğu'ya, Balkanlara, Kafkasya'ya yani kıta geçiş bölgelerine sahip bir ülkedir. Bu yüzden, Türkiye'nin özellikle bu bölgelere ve bu bölgeler üzerinde egemenlik kurmak isteyen ülkelere yönelik takip edeceği dış politika tercihlerinde bilimsel bilgilere yaslanması son derece önemlidir. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgesinde daha etkin bir dış politika takip etmesi için gerekli alt yapı çalışmasını oluşturacak, belgelere, istihbarat raporlarına dayalı olarak başka ülkelerle ilgili, farklı çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- "Lübnan Mektupları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1939.
- AKŞİN, A. (1991). *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATABEY, F. (2015). Hatay'ın Anavatanına Katılma Süreci, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, Temmuz 2015, 192-209.
- ATAM, (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara: ATAM Yayınları.
- BAKIR, A.-Süleyman P. (2019). "Kuzey Suriye'deki Türkmen Yerleşimlerinin Çağdaş Tarihi ve Stratejik Altyapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 123 Sayı: 242, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 89-130.
- BİLA, H. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- CHF. (1927). *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi 1927*. Ankara: TBMM Matbaası.
- CHF. (1931). *CHF Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: TBMM Matbaası.
- CHP. (1938). *CHP Tüzüğü 1938*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- CHP. (1939). *C.H.P. Nizamnamesi*. Ankara: Ulus Matbaası.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CDABCA)*, 490.01.607.102.17.
- ÇAKMAK, Z. (2008). "Hoybun Cemiyeti (Kuruluşu ve Teşkilatlanması)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: V, Sayı:2, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayını, 27-61.
- DEMİREL, A. (2019). "Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)", *BELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi/Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 69-89.
- GÖNLÜBOL, M. ve Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919-1938)*, Ankara: ATAM Yayınları.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarının Yurt Dışı Yankılarına Bir Örnek: CHP'nin V. Olağan Kurultayının Suriye'deki Yankıları

- KODAL, T. (2011). "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)", (Edt. Süleyman İnan ve diğ.), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık, s.193-234.
- SARINAY, Y. (2000). *Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)*. (Yay. Haz. Berna Türkdöğan). Ankara: ATAM Yayınları, s. 355-417.
- SARINAY, Y. (1998). "Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri", *ATAM Dergisi*, 14(40), Ankara: ATAM Yayınları, s.207-244.
- TAŞKIRAN, C. (1995). Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4 (14), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 255-265.
- TUNÇAY, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- TÜTENGİL, C. O. (1977). Söylevin Öğretisi. *Türk Dili (Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı)*. 314 Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 367-373.
- UYAR, H. (1998). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- UZUN, H. (2010). Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 (20-21), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 233-271.